

**ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΕΜΠΤΗ 1 ΙΟΥΝΙΟΥ 2006
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ**

A.

Ότι πρέπει να ορίσουμε νόμους για την παιδεία και ότι αυτή πρέπει να είναι ίδια για όλους είναι λοιπόν φανερό· ποιος θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της και πως πρέπει αυτή να ασκείται δεν πρέπει να διαφεύγουν την προσοχή μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Πράγματι δεν έχουν όλοι την ίδια γνώμη για το τι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι ούτε σε σχέση με την αρετή ούτε σε σχέση με την άριστη ζωή ούτε είναι φανερό αν η παιδεία πρέπει να έχει στόχο την άσκηση και καλλιέργεια του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση και καθόλου δεν είναι φανερό τι πρέπει να επιδιώκει η παιδεία αυτά που είναι χρήσιμα στη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές) και σχετικά με αυτά που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (καταρχήν για την αρετή δεν έχουν όλοι όσοι την τιμούν την ίδια ιδέα, ώστε είναι φυσιολογικό να υποστηρίζουν και διαφορετικές γνώμες ως προς την άσκησή της).

B1.

Ο Αριστοτέλης αφού έκανε λόγο για τους νόμους που θα πρέπει να ρυθμίζουν την παιδεία, ανάλογα με το πολιτειακό και για το ότι η παιδεία πρέπει να είναι ίδια για όλους και να αποτελεί φροντίδα της πολιτείας, έρχεται στο τρίτο θέμα· ποιος πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της παιδείας και με ποιο τρόπο πρέπει να εκπαιδεύονται οι νέοι. Αυτό το θέμα καλύπτει το περιεχόμενο ολόκληρου του Θ βιβλίου.

Το πρόβλημα που θέτει εδώ ο Αριστοτέλης είναι τι πρέπει να μαθαίνουν τα αγόρια και πως πρέπει να οργανωθεί η πορεία των σπουδών, γιατί σήμερα επικρατεί σύγχυση κατά πόσο πρέπει να σπουδάξει κανείς ό,τι είναι χρήσιμο για τη ζωή, ή ό,τι οδηγεί στην αρετή ή πιο περιττά πράγματα, όπως η μουσική και η γεωμετρία. Επιπλέον κατά πόσο πρέπει να ρίξει το βάρος στην άσκηση του νου ή στη διάπλαση του χαρακτήρα.

Ο διαχωρισμός που κάνει ο Αριστοτέλης ανάμεσα στην αρετή και τον άριστο βίο δεν είναι απόλυτα σαφής. Σύμφωνα με σχόλια ειδικών ερμηνευτών, η αρετή μάλλον ανήκει στο πρακτικό τμήμα του λογικού μέρους της ψυχής και ο άριστος βίος στο θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχής. Εξάλλου όπως λέει ο Αριστοτέλης δεν έχει διευκρινιστεί ποιο είναι το σπουδαιότερο τμήμα της ψυχής·

εκείνο που έχει σχέση με το πνεύμα ή εκείνο που έχει σχέση με τη διάπλαση του χαρακτήρα. Άρα ανάλογα με την προτεραιότητα του ενός ή του άλλου, θα δοθεί και η προτεραιότητα στην εκπαίδευση. Ένα παιδευτικό αγαθό χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του άριστου βίου είναι π.χ η μουσική.

Η έμποδων παιδεία είναι η παιδεία που ίσχυε στην εποχή του Αριστοτέλη. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στα Πολιτικά περίπου τέσσερα είναι τα είδη μαθημάτων που συνηθίζουν να παρέχουν στους νέους: ανάγνωση-γραφή, γυμναστική, μουσική και τέταρτο το σχέδιο που το διδάσκονται μερικοί. Ο σκοπός της διδασκαλίας αυτών των μαθημάτων δεν είναι η ειδίκευση αλλά η μόρφωση της ψυχής.

Ειδικότερα σκοπός της γυμναστικής είναι η καλλιέργεια της ανδρείας, γιατί οι πολίτες με τη γυμναστική συνηθίζουν να κινδυνεύουν για την επίτευξη των ηθικών σκοπών. Σκοπός εξάλλου της μουσικής είναι να επιδρά στη ψυχή του μαθητή και να του διαμορφώνει το ήθος. Ο ρυθμός δηλαδή και η μελωδία εθίζουν τον ακροατή να δοκιμάζει οργή, λύπη, οίκτο, φόβο, και με το τρόπο αυτό γεμίζουν τη ψυχή του με ένα πνεύμα ευγένειας και ελευθερίας. Εξάλλου η μουσική είναι ένα μέσο για την ανάπαυση και την ανακούφιση του ανθρώπου από τον καθημερινό μόχθο, άρα έχει και χρησιμότητα και ασκεί και ηθική επίδραση. Τα δυο άλλα μαθήματα, η ανάγνωση-γραφή και το σχέδιο είναι απλώς γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή. Ένας λόγος που δεν αναφέρει την αριθμητική είναι ίσως ότι στην Αθήνα διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.

Ο Αριστοτέλης έχει ήδη υποστηρίξει πως η αρετή των πολιτών δεν είναι προϊόν της τύχης, ούτε κάτι που βρίσκεται έξω από την πολιτεία· αντίθετα βρίσκεται μέσα στην πολιτεία και καλλιεργείται με την παιδεία. Μάλιστα η τέλεια πολιτεία επιδιώκει την τέλεια αρετή, την ορθή ενέργεια του ανθρώπου που τον οδηγεί στην πραγμάτωση της φύσης του, του αβυσσικού σκοπού του.

Ενώ για τον Αριστοτέλη το θέμα είναι ξεκαθαρισμένο, άλλοι διαφωνούν και επομένως υπάρχει σύγχυση και διχονομίες τόσο για την έννοια της ίδιας της αρετής όσο και για την άσκηση της. Οι διαφωνίες σχετικά με τις προτεραιότητες των εκπαιδευτικών στόχων εντοπίζονται στον αφελεμιστικό χαρακτήρα της παιδείας, στη νοησιαρχία και στον ηθικοπλαστικό της προσανατολισμό. Αν δώσουμε προτεραιότητα στον ηθικοπλαστικό χαρακτήρα και πάλι δεν υπάρχει συμφωνία ούτε για τις σπουδές ούτε για τους τρόπους με τους οποίους κάποιος γίνεται ενάρετος.

Αλλού πράγματι ο Αριστοτέλης δίνει προτεραιότητα στην ηθική διαπαιδαγώγηση των πολιτών αναγνωρίζοντας στην πόλη-κράτος έναν έμμεσα ηθικοπλαστικό ρόλο. Την ίδια άποψη είχε εκφράσει και ο Πλάτωνας στο Λάχη· αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιο τρόπο θα συμβουλευόμαστε κάποιον πως θα μπορέσει να την κατακτήσει πιο εύκολα;

B2

Δυστυχώς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έμεινε ανολοκλήρωτο. Στα τελευταία κεφάλαια το ύφος είναι σκιαγραφικό. Στην

τελευταία πρόταση εκφράζει ένα διανόημα χαρακτηριστικό για το τρόπο σκέψης του, το οποίο μοιάζει με πρόγραμμα για τη συνέχεια που λείπει και μάλλον δεν κοινοποιήθηκε ποτέ. Είναι προφανές ότι για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα αγωγής πρέπει να θέσουμε τρεις γνώμονες: την ορθή μεσότητα, το ανθρωπίνως εφικτό, και αυτό που αρμόζει σε κάθε ηλικία.

Εφόσον η παιδεία θα αποβλέπει στο να καταστήσει τους πολίτες ελεύθερους και ευγενείς δεν είναι δυνατό η κάθε επιμέρους γνώση ή άσκηση να θεωρείται ως αυτοσκοπός, γιατί κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε ανεπίτρεπτη μονομέρεια. Αντίθετα διατηρώντας ο ελεύθερος ένα ερασιτεχνισμό στις σπουδές και τη σωματική άσκηση (άρα αποféυγοντας την ειδίκευση ή τον πρωταθλητισμό) διατηρεί σταθερό τον προσανατολισμό του στη καλλιέργεια του νου και την κατάκτηση της αρετής. Επομένως η παιδεία έχει χαρακτήρα κυρίως ηθικό και όχι πρακτικό.

Ακολουθώντας ο φιλόσοφος τη μέση οδό μεταξύ θεωρητικού βίου και καθημερινής πράξης λέει ότι δεν πρέπει να παραμελούμε το χρήσιμο. Έτσι λοιπόν η ανάγνωση, η γραφή, λίγη αριθμητική, γεωμετρία και το σχέδιο είναι γνώσεις και ικανότητες που τις χρειαζόμαστε στις καθημερινές μας συναλλαγές και στην άσκηση των πολιτικών μας καθηκόντων. Γι' αυτό και είναι απαραίτητα μαθήματα για τα παιδιά. Αλλά το χρήσιμο είναι το μόνο μέσο για το σκοπό: δεν αρμόζει σε ελεύθερους ανθρώπους να αρκούνται ή να αναζητούν παντού τη χρησιμότητα. Άρα και τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν όσα τους είναι τελείως αναγκαία, αυτά που θα κάνουν το μυαλό και το σώμα ικανά για την άσκηση και πραγμάτωση της αρετής, φροντίζοντας να μη μαθαίνουν πράγματα που θα τους κάνουν ευτελείς και υποτέλειους, αλλοιώνοντας την προσωπικότητά τους.

Είναι αξιοπρόσεκτη η αναφορά του Αριστοτέλη στη διδασκαλία των πραγμάτων που είναι χρήσιμα για τη ζωή, γιατί τα περιορίζει σε μεγάλο βαθμό: πρέπει βέβαια να διδάσκονται τα χρήσιμα, όμως όχι όλα, αλλά από αυτά μόνο όσα είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης: αλλά και αυτά όχι όλα, γιατί άλλα είναι σχετικά με ασχολίες που ταιριάζουν σε ελεύθερους και άλλα με ασχολίες που ταιριάζουν σε ανελεύθερους ανθρώπους" επομένως, από τα χρήσιμα και αναγκαία πρέπει να διδάσκονται όσα ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους (και όχι τα ευτελή, που κάνουν τον άνθρωπο αγροίκο και τον εμποδίζουν στην κατάκτηση της αρετής).

Επανερχόμενος ο Σταγειρίτης φιλόσοφος στις τρεις απόψεις που διατυπώνονται για τον προσανατολισμό της παιδείας, ακολουθεί μια μέση άποψη ως προς το περιεχόμενο των σπουδών, χωρίς ωστόσο να απομακρύνεται από τον ηθικοπλαστικό προσανατολισμό ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος. Έτσι, η παιδεία διατηρεί τον ηθικοπλαστικό της χαρακτήρα, χωρίς ωστόσο να οδηγεί και σε κάποια ανεπίτρεπτη μονομέρεια.

B3.

Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει στα *Πολιτικά* του ένα πρόγραμμα αγωγής των νέων, δυστυχώς, ανολοκλήρωτο. Εξαρχής, ωστόσο, συνδέει αυτό το πρόγραμμα με την ευδαιμονία των πολιτών και την καλύτερη διακυβέρνηση της χώρας. Ήδη από τα *Ηθικά Νικομάχεια* υποστηρίζει ότι η πολιτεία πρέπει να φροντίζει μέσα από τους νόμους για τη σωστή αγωγή της νεολαίας. Πρέπει δηλαδή να θεσπίζονται διατάξεις με τις οποίες η ψυχή του μαθητή-ακροατή θα

καλλιεργείται σαν ένα κομμάτι γης και σιγά σιγά θα γίνεται πρόθυμη να διευθύνεται από το ευγενές. Και επειδή, όπως είπαμε, η παιδεία συνδέεται με την πόλη-κράτος και το πολίτευμα, και το κράτος έχει έναν κοινό σκοπό για όλους τους πολίτες, πρέπει αυτό το ίδιο το κράτος να προσφέρει την παιδεία προς όλους και αυτή να είναι ενιαία. Όμως τον δημόσιο και ενιαίο χαρακτήρα της παιδείας ο Αριστοτέλης τον τεκμηριώνει και με τα εξής επιχειρήματα: Αν η αγωγή της νεολαίας αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, οι πολίτες διασπώνται. Εκείνοι που έχουν πολλά αγαθά ή δύναμη ή πλούτο ή οπαδούς δεν θέλουν και δεν μπορούν να υποταχθούν στην κρατική εξουσία. Αυτό αρχίζει από το σπίτι πρώτα, γιατί, όταν ως παιδιά έχουν μεγαλώσει στην πολυτέλεια, στο σχολείο μαθαίνουν να μην υπακούουν πια. Άλλωστε είναι δύσκολο να τηρήσει κανείς από νέος σωστή πορεία προς την ηθική αρετή, αν δεν μεγαλώνει σε ανάλογο σύστημα αγωγής, το οποίο θα ορίζεται από τον νόμο.

Ο Αριστοτέλης εκλαμβάνει το δίκαιο ως πολιτικό αγαθό. Η δικαιοσύνη στη γενική της θεώρηση είναι η κοινωνική έκφραση των αρετών. Σε στενότερη έννοια συμπίπτει με τις ενέργειες της πολιτείας, που είναι σύμφωνες με το δίκαιο. Λειτουργία της πολιτείας είναι να δίνει ή να αναγνωρίζει στον καθένα εκείνο που είναι δίκαιο να του ανήκει. Ωστόσο η διανομή αυτή επηρεάζεται από την κλίμακα των αξιών που δέχεται το κάθε πολίτευμα, καθώς διαφορετικές αξίες αναγνωρίζει η μοναρχία και διαφορετικές η δημοκρατία. Παράλληλα τη δικαιοσύνη ο Αριστοτέλης την εννοεί και ως επανόρθωση της αδικίας, γιατί η διαταραχή των καθορισμένων αναλογιών θίγει την ισότητα των πολιτών. Άρα η δικαιοσύνη διακρίνεται σε διανεμητική και διορθωτική.

Το περιεχόμενο και των δυο μορφών είναι ανάγκη να γίνει και περιεχόμενο των νόμων της πολιτείας, του πολιτικού δικαίου.

Η φύση έχει εφοδιάσει τον άνθρωπο με όπλα, την αρετή και τη φρόνηση που η σωστή ή μη χρήση τους με την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση θα οδηγήσει την κατάκτηση της ευδαιμονίας, βασικού στόχου της πολιτείας και του ανθρώπου.

Η φρόνηση που αποτελεί εφόδιο του ανθρώπου λέει ο Αριστοτέλης είναι έννοια επάλληλη με την πολιτική, δηλαδή η ίδια η φρόνηση εξασφαλίζει το καλό του ατόμου και το καλό του κράτους. Όμως όταν τη χρησιμοποιούμε για το άτομο, την ονομάζουμε απλώς φρόνηση, ενώ για το κράτος πολιτική επιστήμη.

Τα όπλα του ο άνθρωπος μπορεί να τα χρησιμοποιήσει και για αντίθετους σκοπούς, όταν κυριαρχήσει μέσα του η έλξη της επιθυμίας, όταν επικρατήσει το άλογο στοιχείο της ψυχής «ἐφ' ἡμῖν δὴ καὶ ἡ ἀρετή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία».

Η φρόνηση πρέπει να κατευθύνει στην πραγμάτωση της αρετής, δηλαδή για να είναι κανείς ηθικά ενάρετος πρέπει ή να διαθέτει ο ίδιος φρόνηση ή να ακολουθεί το παράδειγμα και τις ηθικές αρχές ενός φρόνιμου ανθρώπου. Στην περίπτωση που δεν ακολουθηθεί ο κατά νοῦν βίος ο άνθρωπος καταντά το πιο άνοστο και το πιο άγριο ζώο, γιατί επικρατούν πια οι επιθυμίες και τα ένστικτα. Το άλογο δηλαδή στοιχείο της ψυχής έχει στρέψει τον άνθρωπο στην υπερβολή, όπως την ἀκολασία, την ασωτία, την αναισχυντία κ.α.

Η δικαιοσύνη λοιπόν συγκρατεί την δημοκρατική πολιτεία, στην οποία η βασική αρχή με την οποία απονέμεται το δίκαιο είναι η ελευθερία. Όπου επικρατεί η δικαιοσύνη αναπτύσσονται και οι άλλες ηθικές και πολιτικές αρετές του ατόμου.

B4

Σχολικό βιβλίο σελ. 145-147: Επιστροφή του Αριστοτέλη στην Αθήνα: αρχίζει η τρίτη περίοδος της φιλοσοφικής του δραστηριότητας. Ο Αριστοτέλης διδάσκει στο Λύκειο.

B5.

Λανθάνειν: λάθος, αλήθεια
Μανθάνειν: μαθησιακός, μαθητής
Εΐληφε: λαβή, λήμμα
Διαφέρονται: φορητός, φόρος
Νομίζουν: νόμιμα, νομισματοκοπείο

Γ1.

Και ο Αντισθένης είπε, πώς λοιπόν Σωκράτη αν και έτσι γνωρίζεις δεν εκπαιδεύεις και συ την Ξανθίππη, αλλά συνευρίσκεσαι με γυναίκα την πιο δύστροπη από όλες υπάρχουσιν νομίζω και από όλες υπήρξαν και θα υπάρξουν. Επειδή, είπε, βλέπω και αυτούς που θέλουν να γίνουν ικανοί ιππείς ότι αποκτούν όχι τα πιο υπάκουα αλλά τα άγρια- ατίθασα άλογα. Διότι νομίζουν ότι αν μπορούν να συγκρατούν τέτοιου είδους, εύκολα και τα άλλα άλογα θα χρησιμοποιούν. Και εγώ λοιπόν επειδή θέλω να έχω σχέσεις με ανθρώπους και να συναναστρέφομαι έχω αποκτήσει αυτή, επειδή γνωρίζω καλά ότι αν αυτή υπομείνω, εύκολα θα συναναστρέφομαι και με όλους τους άλλους ανθρώπους.

Γ 2. α.

φάθι
 ἐγνώκατε
 ἐώρας
 νομιούσιν
 κατασχῇ

Γ 2. β

ὑμῖν
 γύναι
 θυμοειδές
 ἵππῳ
 ἀπάσης

Γ3.α

Γυναικί: αντικείμενο στο ρήμα χρῇ
Τῶν οὐσῶν: γενική διαιρετική
Κτωμένους: κατηγορηματική μετοχή μέσω του ὁρῶ που αναφέρεται στο αντικείμενο του ρήματος τους βουλομένους
Χρησθαι: αντικείμενο της μετοχής βουλόμενος
Εὖ: επιρρηματικός προσδιορισμός τρόπου
ἅπασιν: κατηγορηματικός προσδιορισμός στο ἄνθρώποις

Γ3. β

Υπόθεση: ἦν τοὺς τοιοῦτους δύνωνται κατέχειν,

Απόδοση: ὁαδίως τοῖς γε ἄλλοις ἵπποις χρήσεσθαι

Εξαρτημένος υποθετικός λόγος του προσδοκώμενου

Υπόθεση: Εἰ ταύτην ὑποίσω,

Απόδοση: ὁαδίως τοῖς γε ἄλλοις ἄπασιν ἀνθρώποις συνέσομαι

Υποθετικός λόγος του πραγματικού με σημασία προσδοκώμενου

Επιμέλεια απαντήσεων:

Μπέκου Νατάσα – Φιλολόγος

Σκυριανού Μαίρη - Φιλολόγος

Φροντιστήριο Μ.Ε «ΕΠΙΛΟΓΗ» - Καλαμάτα

<http://www.epil.gr>